

večinoma še iz časa, ko je deloval na zagrebški univerzi. Navedeno je tudi delo Frana Erjavca iz 1875, vendar o slavonskih kopenskih in vodnih meškužcih.

Ivo Petricioli objavlja razpravo *Srednjevekovni Tilagus i njegovi spomenici* (str. 169–179). Čeprav je obravnavana darovnica zgodovinarjem že dolgo znana, pa je moralo preteči precej časa, da se kraji navedeni v njej, ustrezno locirajo in raziščejo. Pisec obravnava predvsem dva zgodnje-srednjeveška spomenika, cerkvi sv. Viktorja in sv. Ivana. Ti spadata med tiste redke spomenike, o katerih so se ohranila sodobna zgodovinska pričevanja.

V naslednjem bomo navedli le naslove referatov iz širšega področja ribištva iz prvega dela zbornika. Joško Božanić: *Nacrt glosara gajete falkuše* (str. 181–195); Vladimir Skračić: *Talazoonimi i ribarski termini u istočnojadranskoj toponimiji* (str. 197–217); Tihomil Maštrović: *Književni opisi riba, mora i Primorja u putopisu »Naravoslovne crtice sa sjeveroistočne obale Jadranskoga mora« Spiridona Brusine* (str. 219–229); Jasenka Lulić-Štorić: *Ribarsko praznovjerje na Zadarskim otocima* (str. 231–237); Franjo Švelec: *Ribarstvo i more kao predmet i izraz u pisaca Zadarskog književnog kruga* (str. 239–246); Šime Buturić: *90 godina postojanja i djelovanja Tvornice ribljih konzervi u Salima* (str. 247–260); isti pisec: *Statistički podaci o ulovu morske ribe, proizvodnji i plasmanu ribljih konzervi za razdoblje od 1947. godine do 1994. godine* (str. 261–277); Velimir Salomon: *Brod objekt i subjekt u tradicionalnom ribarstvu* (str. 279–287); Joško Božanić: *Milenij ribarstva na otocima Viškog arhipelaga* (str. 289–307); Perica Cetinić: *Doprinos Petra Lorinija razvoju hrvatskog morskog ribarstva* (str. 309–317); Josip Kolanović: *Izvoz ribe na drugu obalu Jadrana u XV i XVII. stoljeću. Na primjeru Šibenske in Trogirске komune* (str. 319–330) in Vladimir Uremović: *Značenje i uloga crikveničkih ribara u zemlji i svijetu* (str. 331–343). Akademik Božidar Finka je imel 13. oktobra v Salih predstavitev ponatisa knjige Petra Lorinija *Ribanje in ribarske sprave pri istočnim obalama Jadranskog mora*.

V celoti vzeto pomeni ta zbornik dragocen prispevek k poznavanju zgodovine in sedanjega stanja ribištva kot pomembne hrvaške gospodarske panoge.

Jože Maček

Od Maribora do Trsta. 1850–1914. Zbornik referatov. Uredila Darko Friš in Franc Rozman. Maribor : Pedagoška fakulteta, 1998. 398 strani.

V referatu *Kultura kot mobilizacijski faktor tržaških Slovencev do začetka prve svetovne vojne* (Od Maribora do Trsta. 1850–1914, str. 147–159) je avtor Boris M. Gombač zapisal, da je bil Trst »drugo najpomembnejše slovensko kulturno središče« (str. 158). Ta ugotovitev samodejno zastavlja vprašanje o kriterijih, s pomočjo katerih je mogoče zaradi kulturne tvornosti in vpliva ugotoviti, da je Trstu v resnici tako mesto pripadalo med vsemi slovenskimi mesti. Nobenega dvoma ne more biti, da je imel tako vlogo Trst med tistimi mesti v Avstrijskem Primorju, v katerih so Slovenci živeli. Pravzaprav gre le za Gorico in Trst. Obe mesti sta si porazdelili svoji vlogi tako, da je Trstu pripadla vodilna vloga (tudi v celotnem slovenskem prostoru) na polju gospodarstva, toda v kulturnem ustvarjanju je prednjačila Gorica. Naj bo tako dovoljeno navesti nekaj primerjav in podatkov. S svojimi pripombami nočem s ničemer zmanjšati vrednosti članka Borisa M. Gombača, le opozoriti želim na previdnost pri postavljanju vrednostnih ocen in tudi na nekaj vidikov, ki bi jih kazalo, v povezavi s stanjem in razvojem slovenske kulture v Gorici do prve svetovne vojne, še bolj podčrtati.

Šolstvo. Do leta 1918 je bila edina visoka šola na Primorskem goriško bogoslovno semenišče, obiskovali so ga bogoslovci iz primorskih škofij goriške metropolije (goriška nadškofija, tržaško-koprska, poreško-puljska in krška škofija). Profesorski zbor goriškega semenišča je tvoril močno intelektualno jedro, ki so ga dopolnjevali tudi učitelji državne nemške gimnazije in realke ter ženskega in moškega učiteljsča. Ob Italijanih in Nemcih so bili tudi mnogi Slovenci, zlasti na srednjih šolah (na primer Janko Pajk, Maks Pleteršnik, Fran Erjavec, Fran Levec, Fran Šuklja, Simon Rutar, Franc Kos, Viktor Bežek, Karel Capuder, Ivan Koštial, Janko Pretnar, Anton Debeljak). Toda Gorica je leta 1910 dobila slovenske paralele na državni gimnaziji, ki se je leta 1913 spremenila v samostojni zavod, prvo slovensko državno gimnazijo. Od leta 1875 je v Gorici delovalo žensko učiteljsče s slovensko-nemškim oddelkom, leta 1909 se je iz Kopra v Gorico

preselilo samostojno moško slovensko učiteljsko. Na slovenskem oddelku goriške deželne kmetijske šole so delovali ugledni slovenski kmetijski strokovnjaki (Franjo Kuralt, Fran Povše). Trst je sicer imel srednje in višje šole, a bile so nemške in italijanske. Na nemški gimnaziji so učili tudi Slovenci (na primer Maks Pleteršnik, Karel Glaser, Ivan Merhar). Ravnatelj tržaške navtične akademije, ki ni bila slovenska ustanova, je bil Anton Čižman, ugleden prirodoslovec. Trst z okolico je sicer imel slovensko osnovnošolsko mrežo (vključno s šolami Ciril-Metodove družbe), a te so bile tudi v Gorici (šole društva Sloga in že omenjene družbe).

Periodični tisk, izdajateljska dejavnost. V razdobju 1849–1918 je v Trstu izhajalo 64 različnih slovenskih časnikov in časopisov, v Gorici pa je izšlo med leti 1862 in 1918 nekoliko manj, 50 različnih listov. Med tržaškimi listi je bilo več takih, ki so imeli kratko dobo izhajanja, toda tržaški slovenski tisk je bil tudi dnevnik *Edinost*, ki je izhajal v letih 1876–1928. V Gorici pa je bilo več tednikov z daljšim časom izhajanja (*Soča*, *Primorski list*, *Gorica*). Gorica je pred Trstom prednjačila z revijami, ki so imele vseslovenski pomen, kot *Rimski katolik* (1888–1896), *Cvetje z vertov sv. Frančiška* (1880–1915), *Veda* (1911–1915) in *Naši zapiski* (1911–1914). V Trstu je imela vseslovenski pomen Podgornikova revija *Slovanski svet* (1891–1895) pa tudi prva slovenska ženska revija *Slovenka* (1897–1902). S to revijo je povezano tudi literarno ustvarjanje Marice Bartol Nadlišek. V Gorici je izšlo v obravnavanem času 489 različnih samostojnih knjižnih izdaj, v Trstu pa za polovico manj oziroma 245. Tako prednost je imela Gorica zaradi dejavnosti Goriške tiskarne, založniškega in tiskarskega podjetja Andreja Gabrščka. V njegovi založbi je izšlo skoraj 300 po večini leposlovnih del (prevodi iz slovanskih jezikov), manjše založniško podjetje v Gorici je bila Narodna tiskarna oziroma Katoliško tiskovno društvo. V Trstu sta se z založništvom ukvarjali – vendar v omejenem obsegu – Dolenčeva tiskarna in tiskarna *Edinost*.

Društva. Če se omejimo le na ljudskoprosvetna, šolska in dijaška društva, potem ugotovimo, da je teh bilo v razdobju 1848–1915 v Gorici 25, v Trstu pa 24, pri čemer niso upoštevani predeli in takratna naselja kot Barkovlje, Greta, Katinara, Kolonja, Konkonek, Kontovel, Lonjer, Podlonjer, Rocol, Rojan, Sv. Ivan, Sv. Jakob, Sv. Marija Magdalena Spodnja in Zgornja, Škedenj in Škorkla. Število društev bi tako naraslo, toda v Trstu in njegovih sestavnih predelih je živelo več Slovencev kot v Gorici. V zvezi z društveno dejavnostjo so povezana tudi gledališka, glasbena prizadevanja. Na področju gledališkega delovanja je Trst zagotovo prednjačil pred Gorico. Tržaško Dramatično društvo je preraslo v poklicno Slovensko gledališče, ki je predvajalo poleg dramskih tudi operetne in operne predstave. V Gorici se je slovensko gledališko življenje usmerjalo po bolj skromnih poteh. Zato pa sta si bili obe primorski mesti enakovredni na polju zborovskega petja, glasbenega šolstva (tržaška podružnica Glasbene matice, goriško Pevsko in glasbeno društvo) in koncertnega delovanja.

Publicistika in znanost. Tudi taka primerjava daje prednost Gorici. Medtem ko je v Trstu nastajala Glaserjeva *Zgodovina slovenskega slovstva* (1–4, 1894–1898) ter se je kot prevajalec, publicist in pisec šolskih učbenikov uveljavljal Janez Jesenko, je v Gorici zbiral dokumente za *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku* (1–5, 1902–1928) tamkajšnji srednješolski profesor Franc Kos. V Gorici (samostan na Kostanjevici) je živel slovenski jezikoslovec p. Stanislav Škrabec in ugledna vrsta javnih delavcev, publicistov in znanstvenikov kot Henrik Tuma, Bogumil Vošnjak, Vladimir Knaflič, Anton Mahnič, Anton Dermota – ob že naštetih gimnazijskih učiteljih. Ivan Bolle s Proseka je bil ugleden kmetijski strokovnjak; v Gorici je vodil svilorejski oz. kmetijski inštitut. Tudi prva strokovna knjiga o letalstvu in slovenskem jeziku (1911) je nastala takrat, ko je njen avtor Jakob Zupančič učil na goriški realki.

Umetnost (glasbena, leposlovna in likovna). Ob pesniku Gregorčiču se je v Gorici v letih pred prvo svetovno vojno ustvaril pomemben krog mlajših leposlovnih ustvarjalcev kot so bili pesniki in pisatelji Damir Feigl, Ivo Šorli, Alojzij Gradnik, Ivan Pregelj, Andrej Budal in Joža Lovrenčič. Med upodabljaljivimi umetniki je potrebno omeniti slikarsko družino Šantlov (poleg matere Avguste še otroke Henrika, Avgusta in Saša), Antona Gvajca, Avgusta Andreja Bucika pa tudi Frana Tratnika, ki je v Gorici občasno bival. V Trstu se tako ugledna skupina ni zbrala, dasiravno so tu živeli književniki starejšega rodu kot Matevž Ravnikar, Jovan Vesel-Koseski in France Cegnar, njih sovrstnika sta bila zgodovinarja Mihael Verne in Matija Sila, da ne bi naštevati še nekaj publicistov in književnikov mlajših generacij. V Trstu (v predmestjih in mestu pripadajočih naseljih) je bilo rojeno nekaj uglednih slovenskih kulturnih delavcev (na primer glasbenik M. Kogoj, pisatelj V. Bartol, slikar A. Černigoj in še drugi), vendar so se uveljavili po prvi svetovni vojni.

Zaključna opomba. Tržaška slovenska kulturna ima vendar nekaj posebnosti. To je gotovo socialistična kultura, ki se je med delavstvom širila tudi s pomočjo izredne dejavnosti Ljudskega odra in delavskega tiska (*Rdeči prapor*, *Delavski list*). Tako močno organizirane socialistične kulturne dejavnosti v Gorici ni bilo, čeravno je tu izhajala vodilna slovenska socialistična (od leta 1913, prej socialna) revija *Naši zapiski*.

Branko Marušič

Janez Cvirn, **Trdnjavski trikotnik**. Politična orientacija Nemcev na spodnjem Štajerskem (1861–1914). Maribor : Obzorja, 1997. 389 strani.

Janez Cvirn je v slovensko zgodovino vnesel že doslej veliko novega. Pri tem nimamo v mislih samo njegovih soustanoviteljskih zaslug pri reviji *Zgodovina za vse*, kjer je zavel nov, svež veter, ki je pritegnil številne mlajše kolege, ampak predvsem sistematično in uravnovešeno, predvsem pa brez predsodkov, raziskovanje našega nemštva. To seveda ni bila tabu tema, način, kako se teh vprašanj loteva Cvirn, pa je v določenem smislu bil.

Slovensko zgodovino pisje že od nekdaj boleha za neprijetno boleznijo, da vso krivdo za slovenske neuspehe, krivice in zaostajanje zvrča na romanske, germanske in ogrske sosedo. To je seveda zelo neproblematično početje, pa še hvaležno občinstvo vedno najde. Če lahko na eni strani dejansko svojim pretežno neslovenskim vladajočim slojem marsikaj slabega pripišemo, pa je vprašanje, ali smemo v tem videti vselej zgolj in samo nacionalno nasprotovanje. Ali smemo nacionalna nasprotja, značilna za drugo polovico 19. stoletja, projicirati v vsa stoletja, ki so sledila prihodu naših slovanskih prednikov na to ozemlje? Odgovor je seveda negativen. Kljub jasni in logični argumentaciji se proti takim pogledom dviga precejšnje nezaupanje in celo nakazovanje na sodobno narodno renegatstvo. Čeprav to nedvomno obstaja, pa ga ne želijo videti tam, kjer dejansko je, ker je trenutno politično konjunktorno, ampak ga pripisujejo zgodovinarjem, ki svoje vede ne želijo več ohranjati v funkciji idejnega utemeljitelja narodnoobrambne politike preteklih in sedanjih slovenskih političnih voditeljev dvomljivega slovesa.

Kdor je v preteklosti prebiral slovensko zgodovino 19. stoletja, je razmeroma hitro dobil občutek, da bi Slovenci živeli kot v raji, če ne bi bilo grdih Nemcev, ki so nas držali za vrat. Tako naši predniki, pa tudi še živeča generacija, nismo imeli niti časa, da bi pogledali in ovrednotili svoje lastne voditelje, saj smo morali biti z njimi vedno složni in enotni zaradi narodnih ali razrednih interesov. Slovenci smo nedvomno izjemni mojstri samoprevare in zgodovinarji smo najmočnejši oporni zid te poti.

Janez Cvirn v svoji knjigi analizira štajerske Nemce v drugi polovici 19. stoletja. Kot temeljni vir mu je služilo izjemno bogato časopisje. Ponudilo mu je veliko materiala za Celje in Maribor, že veliko manj za Ptuj in premalo za Brežice. Zato predmet njegove obravnave ni običajni četverkotnik, za katerega smo slišali nekdaj v šoli, ampak se je omejil na trikotnik, ki ga sestavljajo prva tri imenovana mesta. Nasploh bi se veljalo na tem mestu znova začuditi, da so Brežice še vedno ena največjih belih lis slovenskega zgodovino pisja.

Ob pretežni naslonitvi na časopisne vire, ne glede na dejstvo, da boljše možnosti ni, se zastavlja načelno vprašanje, ali smemo stališča, ki jih posamezni članki zastopajo (pogostokrat je bilo tako, da je urednik napisal večino časopisa), obravnavati kot mnenje večine tistih, ki jim je ta časopis namenjen. Odgovor je negativen in ga potrjuje tudi naša stvarnost. Kdor bo bral slovensko in jugoslovansko časopisje iz konca osemdesetih let, zlasti izjave takratnih (in mnogih sedanjih) političnih voditeljev, se bo čudil, kako je mogla Jugoslavija sploh propasti. Cvirn se takšnih problemov zaveda in opozarja na velik razkorak med tistim, kar beremo o nemško-slovenskih odnosih v takratnem časopisju, in tistim, kar nam sporočajo v svojih spominih Josip Vošnjak, Matija Murko, Karel Slanc in drugi. Resnično življenje se pogosto odvíja bistveno drugače, kot to načrtujemo ali želimo politiki. Prav opozorila na razlike med »političnimi napetostmi« in dejanskim življenjem so ena temeljnih, žal za nekatere spornih, odlik Cvirnovih knjige.

Avtor je časovno razdelil problematiko v obdobja obrambe ustave, prehoda v nacionalizem, razpobja, obdobja v letih 1887–1893, radikalizacije nemške politike in jugoslovanskega vprašanja.